

BIBLIOTEKARJEVE REMINISCENCE

Alfonz Gspan

znanstveni svetovalec, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

UDK 027.7 NUK (497.12Lj)(092)

GSPAN Alfonz: Bibliotekarjeve reminiscence. Knjižnica, Ljubljana, 18(1974)3—4, str. 149—154.

Avtor se spominja na 15 let svojega dela v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, kjer je vodil rokopisni oddelek in si je kot poglavitno nalogo zastavil iskanje literarnih zapuščin in posameznih rokopisov, ki so veljali za pogrešane in izgubljene, pri čemer navaja vrsto pridobitev, ki so knjižnico obogatile; posebej opisuje svoje delo pri popisu inkunabul v Sloveniji in svoja prizadevanja za konservacijo in restavracijo starih knjig pri nas.

UDC 027.7 NUK (497.12Lj)(092)

GSPAN Alfonz: Reminiscences of a librarian. Knjižnica, Ljubljana, 18(1974)3—4, p. 149—154.

The author recalls the fifteen years of his work at the National and University Library in Ljubljana where he was in charge of the manuscript department. The main task he put before himself was the search of the literary legacies and individual manuscripts which were considered missed or lost. He quotes a series of acquisitions which enriched the library. Besides, he describes his work at the registering of incunabula in Slovenia and his efforts at the conservation and restoration of old books in our country.

Mnogokrat posegajo v naše življenje naključja. Dogajajo se reči, ki nimajo nobene zveze z našimi željami, stremljenji in načrti, reči, ki jih nikoli nismo pričakovali, pa se nam vendarle primerjajo, pa najsi so že dobre ali slabe. Še sreča, da slabe hitreje pozabljamo kakor dobre, ker si te rajši in večkrat kličemo v spomin. Za eno takšnih zelo srečnih naključij štejem svoj vstop v bibliotekarski poklic.

Zakaj, kako in kdaj je prišlo do tega?

Ko sem na učiteljsku zadnje poldrugo leto vojne in dobro leto po nji poučeval slovenščino, sem se v šolskem letu 1945/46 domislil, da bi lahko poživil pouk svojega predmeta, če bi pripravil interno

knjižno razstavo in »otipljivo« prikazal tista naša glavna slovstvena dela, ki jih obravnavamo, pa jih dijaki še nikoli niso in težko da bi jih sploh kdaj spoznali v njihovi izvirni podobi. Ne da bi delali kakšne globokoumne načrte, smo v enega izmed kabinetov navlekli vkup nekaj miz in nanje razporedili morebiti sto eksponatov iz profsorske knjižnice, nekaj so prispevale študentke, nekaj pa sem prinesel tudi sam. Posebno skupino je predstavljal partizanski tisk: časniki, časopisi, letaki in lepaki, brošure in tudi knjige, reči, ki so jih po vrnitvi iz gozdov prinesli s seboj očetje ali bratje učencev ali ki so jih spravili na dan nekateri profesorji iz raznih skrivališč, kamor so jih bili skrbno skrili pred različnimi vohljači. Največja dragocenost med razstavljenimi predmeti je bil izvorni rokopis Valentina Vodnika pesmi *Moj spominek*, ki ga je kot svet spomin na rajnega očeta čuvala družina ene od učenk. Ker je prav nasproti učiteljišča takrat stanoval moj nekdanji univerzitetni učitelj prof. dr. Francé Kidrič, sem ga povabil, naj si pride razstavico ogledat, ker ga tam čaka presenečenje. Ko je prišel, je bil slučajno odkritega Vodnika zares na moč vesel.

Najbrž je bil ta dogodek neposreden povod, da me je lepega dne profesor poklical k sebi na razgovor in me na koncu vprašal, ali bi sprejel vodstvo rokopisnega oddelka NUK in da bi mi priporočil prošnjo. Vprašanje me je spravilo iz sebe. Razen v okupacijskih letih sem se zmerom dobro počutil v vlogi učitelja mladine, zdaj, po osvoboditvi, pa sem ta poklic še posebej vzljubil, ker sem dajal, kar sem vedel in znal, bodočim učiteljicam in učiteljem in ti bodo marsikaj od tega naravnost posredovali novim rodovom. Zmerom sem namreč mislil, da za slavista ni lepšega kakor poučevati materinščino in domače slovstvo na učiteljski šoli. Vendar je bila Kidričeva ponudba prevabljava, da bi premišljal, ali naj jo sprejemem ali ne. Tudi sem čutil, da bi ne bilo prav, ko bi profesorjev predlog odklonil; nisem pa si prav nič predstavljal, kakšne dolžnosti me čakajo. Ker mi je bil prof. Kidrič zmerom očetovsko naklonjen in ker je bil sam nekoč bibliotekar najiminenitnejše knjižnice v stari Avstriji, sem zaupal njegovi izbiri.

Seveda sem študijsko knjižnico poznal še iz visokošolskih let. Toda vojna jo je bolj prizadela kakor marsikatero drugo našo kulturno institucijo. Ne samo, da se je primerilo spet izredno naključje, naključje, kakršnega celo svetovna zgodovina knjižnic ne pozna, da se je namreč 29. januarja 1944 na skoraj čisto novo, manj kot 3 leta staro Plečnikovo stavbno umetnino zrušilo poškodovano sovrážnikovo letalo, predrlo streho, razdejalo nekaj oddelkov, padlo v veliko čitalnico, ki je bila slučajno zaradi pomanjkanja kuriva neobljudena, eksplodiralo in uničilo okoli 60.000 knjig. Nič manjša ne-

sreča ni bila v tem, da je biblioteka zaradi vojne izgubila nekaj izrednih strokovnjakov. Eden med njimi je bil bibliotekar in znanstvenik dr. Avgust Pirjevec, organizator rokopisne zbirke in obdelovalec njenega gradiva po načelih, ki jih je največ sam smiselno pri-krojil našemu fondu — ne da bi jih utegnil komu posredovati. Z nasilno smrtjo v KZ Mauthausenu je bilo njegovo mesto v NUK porazno izpraznjeno. Nikoli nisem videl rokopisne zbirke knjižnice, ki smo ji po starem rekli kar licejka. V delovni sobi ravnatelja dr. Jan-ka Šlebingerja sem videval dve svetlorjavi veliki omari, ki sta se zapirali z železnimi roletami kakor v tistih časih trgovine. In služitelj, poznejši prijatelj vseh, ki so kaj več delali v knjižnici, že pokojni Jaka Dolenc, mi je povedal, da so v njih največje dragoce-nosti, ki jih knjižnica premore. Po osvoboditvi je za Pirjevcem ne-kaj mesecev delala v rokopisnem oddelku dr. Marja Boršnik, a ker je bila predinamična za takšno tiho, mirno delo, se je preselila na prosvetno ministrstvo in izbira je padla name. Z dekretom univerzi-tetnega rektorja je bila tako meni zaupana malone vsa naša najbolj dragocena literarna dediščina: nekaj stotin pergamentnih, večinoma latinskih, večkrat čudovito iluminiranih srednjeveških kodeksov, med njimi »stiški rokopis«, naša protestantika s »Zoisovim taber-nakljem«, t. j. v posebni šatulji shranjena Bohoričeva gramatika, rokopisi starega Matije Kastelca, Kumerdejeve rokopisne gramati-ke, Linhartov Poskus zgodovine, Levčeva »Prešernova mapa« z vr-sto pesnikovih originalov, Čopova korespondenca, dva Korytkova zbornika tudi s Prešernom pa z Vrazom, velikanska Levstikova, Gregorčičeva zapuščina, Cankarjevi in ne vem še čigavi rokopisi. Leto dni pred menoj je bil postavljen za ravnateljevega namestni-ka dr. Mirko Rupel, menda isti dan ko jaz pa še prof. P. Kalan, oba študijska, pozneje pa stanovska prijatelja. Tako smo z edinima bi-bliotekarjema izpred vojne dr. Melitto Pivec-Steletovo in dr. Valter-jem Bohincem sestavljali vodstveni bibliotečni kader, ki mu ga menda po delovni vnemi zlepa ni bilo para. Naš skupni program je bil: odstraniti med vojno nastalo škodo, hišo čimprej usposobiti za obisk bralcev, izpopolniti vrzeli v fondu, sortirati na vagone knjig iz t. i. Federalnega zbirnega centra, pridobiti čim več novega gra-diva, kajti časi so bili takrat več ko ugodni itn.

Ni mi bilo lahko brez bibliotekarske predizobrazbe in skušenj na novem službenem mestu. Vendar morda prav zato, ker nisem bil obremenjen z znanjem vseh mogočih zapletenih pravil in instrukcij, je šlo vse gladkeje od rok, kakor sem mislil in se po prvih vtisih bal. In kako rad sem delal v tistih dveh prostorih, od katerih je eden bil dvorana s 24 jeklenimi omarami in 4 velikimi delovnimi mizami (kajti to je bila hkrati profesorska čitalnica) in nekaterimi začrne-

limi oljnatimi portreti mecenov, ki so pred 200 leti ali kaj, ob ustanovitvi podarili svoje knjižnice licejki! Nekaj mesecev sem v samoti (takrat še ni bilo v rokopisno čitalnico obiskovalcev) s strahom in spoštljivostjo listal po kodeksih, odpiral mape, omote, kuverte, pregledoval inventarno knjigo in lokalni katalog, še bolj pa kartoteke, ki so jih bile napisale Richterjeva, Kalistrova, Čopova, Likawtzeva, Levstikova, Pintarjeva, Glonarjeva, najpopolneje pa Pirjevčeva roka. Tu, v teh prostorih, ni bilo zame ne lakote, ne mraza in ne časa. Na delo sem zjutraj prihajal večkrat veselo žvižgajoč in popevaje.

Potem se je začelo pravo bibliotekarsko delo: iskanje in odkrivanje, ocenjevanje ter pridobivanje literarnih zapuščin in posameznih rokopisov, redkih tiskov, njih proučevanje, inventarizacija, katalogizacija in arhiviranje, pa tudi delo z uporabniki in ne nazadnje pedagoška služba. Z vodenjem ekskurzij, ki so zmeraj pogostejše prihajale v NUK, sem vzdrževal zvezo z mladino, s sistematičnim prirejanjem razstav pa sem nadaljeval tisto, kar sem tako skromno začel na učiteljišču. Za eno poglavitnih nalog sem si postavil iskanje literarnih zapuščin in posameznih rokopisov, ki so večinoma pogrešane ali izgubljene. Presenečen je bilo pri tem mnogo, nekatera so bila na moč razveseljiva, nekatera pa tudi zabavna. Posebno rad se spominjam, kako sem prinesel iz Tržiča polno aktovko slovenskih protestantov, toliko, kolikor jih ni prišlo hkrati v NUK izza Kopitarjeve smrti (1844); ali najdbe Bleiweisove zapuščine, o kateri je bilo znano, da je ob bombardiranju Maribora propadla, izkazalo pa se je, da še obstoji in da so vmes Prešernovi rokopisi. Pa kako smo vendarle dobili iz rok nekdanjega celjskega trgovca cenzurno-tiskarski rokopis Prešernovih Poezij, ki je — sebičnež — v to dragocenost vtaknil denar, potem pa jo desetletja ljubosumno skrival, da je celó prof. Kidriču ni hotel dati na voljo. Ali pa kako nam je uspelo pridobiti med okupacijo z Okroglega pri Kranju v Škofjo Loko skrivaj zavlečeni del literarne zapuščine prešernoslovca Toma Zupana, v kateri smo slutili in res našli bogato gradivo za Prešernov rodovnik in pa posebno pomembne izvirne Zupanove zapiske ob dolgih pogovorih o pesniku z njegovo najmlajšo sestro, na podlagi katerih je nastala njegova tehtna knjižica *Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje* (1933). Kakšno zadovoljstvo mi je prineslo spoznanje, da sta pergamentna lista, ki ju ni več ko za dve dlani in v katera je bila nekoč vezana neka stara farmacevtska knjiga, fragment 36-vrstične Guttenbergove biblije! Ali pa, da je znamenito pesem o kmečkem uporu 1515 s slovenskim refrenom *Za staro pravdo in Le vkup, le vkup uboga gmajna* natisnil dunajski privilegirani cesarski tipograf Johannes

Singrenius. Takih izrednih naključij ni bilo malo. Večkrat so reči dozorevale s potrpljenjem same po sebi, le časa jim je bilo treba pustiti.

V veliko zadovoljstvo mi je bilo tudi spoznanje, kako je katalogizacijska obdelava večjih literarnih zapuščin (takih, ki so štele po več tisoč enot), na moč zanimivo delo. Vtem ko se mora katalogizator tiskov ravnati po zapletenih mednarodnih pravilih, je treba take rokopisne komplekse obravnavati individualno, če hočeš, da bodo kartoteke uporabniku čimbolj pregledne. V takih primerih je treba najti od več možnih načinov najenostavnejšega. Spominjam se marsikatere težave pri takšni obdelavi. Moral sem si npr. pomagati z nekakšno umetno diferenciacijo pojmov pismo, korespondenca in tuja korespondenca (pisma naslovniku, t. j. zapustniku; koncepti pisem, ki jih zapustnik piše raznim naslovljencem, korespondenca, ki ni naravnost v zvezi z naslovljencem in dopisovalcem). Koliko ubadanja je s pismi, ki jim ne vemo naslovnika, ne pisca, ne datuma in ne kraja nastanka! Večkrat te droben, na prvi pogled nepomemben podatek in nato vztrajno iskanje po dnevnem časopisju ipd. pripelje šele na pravo sled.

Med srečna naključja štejem slednjič svoj stik z inkunabulistiko, panogo, ki sta se pri nas z njo ukvarjala pred več kot sto leti J. K. Likawetz, pozneje pa dr. J. A. Glonar. Ob zaključku kongresa Zveze bibliotekarskih društev v Mariboru smo šli na izlet na Borl. Med sprehodom sta se zaplela v pogovor naš vodilni zgodovinar dr. M. Kos in prof. zagrebške univerze dr. J. Badalić. Prof. Kos, avtor dela Srednjeveški rokopisi v Sloveniji (1931), je pohvalil Badalićevo izdajo Inkunabule u Narodnoj republici Hrvatskoj (1952) in obžaloval, da tudi Slovenci nimamo takšnega dela, ki bi se organsko navezovalo na popis srednjeveških rokopisov. Beseda je dala besedo in Badalić je bil pripravljen lotiti se popisa na naših tleh ohranjenih inkunabul s pogojem, da pri tem sodeluje Slovenec. Ker sem bil pač pri roki, sta me sobesednika povabila k sodelovanju in jaz sem se odzval, ne da bi o stvari kaj več vedel, kakor ve vsak bibliotekar. Delovna področja sva si hitro razdelila: prof. Badalić naj bi predvsem usklajal reference iz Likawtzevega kataloga, delane po že takrat zastarelem Pantzerju, s Hainovimi, jaz pa naj bi popisoval primerke »na terenu«. In ko sem posamezne primerke študiral od vseh strani in jih opisoval, sem pritegnil med reference tudi novejša dela, zlasti Gesamtkatalog der Wiegendrucke in ameriški census Stillwellove. Priprava rokopisa se je s tem sicer nekoliko zavlekla, zato pa so bile napake omejene na čim manjši obseg in na dan so prišli nekateri unikati. Delo je bilo zame novo in mi nudilo toliko užitkov, da sem ob zaključku obžaloval, da je že končano. Ves ne-

majhen trud mi je bil poplačan ne toliko s pohvalnimi ocenami predvsem tujih strokovnjakov, kakor z dejstvom, da je knjiga opozorila kulturni svet na našo bogato dediščino in sploh na Slovenijo, o kateri je sam spoznal, da je bila po krivem zanemarjena (prim. mdr. Jos. Holenstein, Nachrichten-Nouvelles, Bern 1958, str. 85).

Eno izmed hudih preglavic mi je povzročala materialna plat vskladiščenega gradiva. Ne le, da se je to gradivo naravno staralo, da so ga nekoč slabo hranili, da ga napadajo razni zajedalci ali pa da se troši z neprestanim razkazovanjem ekskurzijam ipd. Vprašanja te vrste so me tako vznemirjala, da sem se začel razgledovati po ustrezni strokovni literaturi. In ko v tej nisem bil več laik, sem na enem bibliotekarskih kongresov sprožil razpravo o njih. Posledica je bila, da so me kot štipendista UNESCO poslali na študije v Rim, kjer je edina specializirana ustanova te vrste na svetu, Gallov inštitut za patologijo knjige. Bibliotekarji in restavratorji z raznih koncev sveta se tam teoretično in praktično razgledujejo in uvažajo v konservatorsko in restavratorsko delo. Štiri mesece smo bili z nameščenci najboljši prijatelji in še danes, po toliko letih, se drug drugega radi spominjamo. Po vrnitvi bi bil rad razvil v NUK poseben laboratorij za restavriranje bibliotечnega gradiva, a mi ni uspelo. Toda nič zato, saj imamo pri Muzeju narodne revolucije oddelek, kjer delajo odlični strokovnjaki in tudi radi vsakomur pomagajo. Glavno pri vsem je, da naši zdaj šolani bibliotekarji in knjižničarji poznajo vsaj v osnovah tudi ta vprašanja in da si znajo pomagati s predpisi o naši spomeniški zakonodaji.

Ko je uredništvo naše revije želelo, da ob 200-letnici Narodne in univerzitetne knjižnice napišem kaj o svojem nekdanjem bibliotekarskem delu, sem mislil, da bo najprimerneje, če si izberem obliko preprostega memoarskega zapisa. Dobrohoten bralec bo razumel te vrstice ne kot samohvalo, pač pa kot odkrit izraz hvaležnosti usodi, da sem smel dobrih 15 let delati v naši najčastitlivejši in najimennitnejši znanstveni knjižnici. In ko se te vrstice iztekaio, bi rad še enkrat povedal, da mi je bilo delo v NUK najlepša, osebno najbolj zadovoljujoča me zaposlitev v življenju. Zmerom mislim, da sem v NUK tudi jaz kakor toliko mojih predhodnikov ali pa vrstnikov — prijateliev pustil dobršen del samega sebe in da sem, čeprav so me valovi zanesli drugam, s srcem le ostal še zmerom skromen, maloveden bibliotekar, se pravi služabnik tiste čudežne stvaritve človeškega duhá, ki ji pravimo knjiiga.